

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ СУБ'ЄКТНОСТІ СТУДЕНТА У ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті розглянуто формування суб'єктності студентів у процесі навчання у вищому навчальному закладі, педагогічні принципи формування суб'єктності майбутнього фахівця в процесі професійної освіти. З'ясовано, що саме в суб'єктності криється потенціал творчості особистості студента, можливість пізнавати себе і оточуючий світ, бути творцем свого життєвого шляху. Суб'єктність студента формується в активній, внутрішньо мотивованій навчальній діяльності, яка забезпечується певними педагогічними принципами, інтерсуб'єктною педагогічною взаємодією в навчальному процесі вищого навчального закладу.

Ключові слова: суб'єктність студента, педагогічні принципи формування суб'єктності студента, навчання у вищих навчальних закладах.

В статье рассматривается формирование субъектности студентов в процессе обучения в высшем учебном заведении, педагогические условия формирования субъектности будущего специалиста в процессе профессионального образования. Установлено, что именно в субъектности скрыт потенциал творчества личности студента, возможность познавать себя и окружающий мир, быть творцом своего жизненного пути. Субъектность студента формируется в активной, внутренне мотивированной учебной деятельности которая обеспечивается определенными педагогическими принципами, интерсубъектным педагогическим взаимодействием в учебном процессе высшего учебного заведения.

Ключевые слова: субъектность студента, педагогические принципы формирования субъектности студента, обучение в высшем учебном заведении.

This article is devoted to the formation of the subjectivity of students in the process of studying in the university, pedagogical conditions in formation of subjectivity of the future expert in the process of higher education.

It found out that in the subjectivity is hidden the potential creativity of the personality of the student, the opportunity to learn more about ourselves and the world around, to be the creator of his career. Subjectivity of the student is formed in the active, internally motivated learning activities, which provides some pedagogical principle, pedagogical cooperation in the educational process of higher education.

Keywords: subjectivity of students, pedagogical conditions in formation of subjectivity of the future expert, process of studying in the university.

В сучасному світі залежність розвитку країни від рівня і якості освіти не піддається сумніву. Тому розбудова сучасної національної системи освіти є пріоритетним завданням нашої держави. Впровадження Державної національної програми «Освіта (Україна ХХІ століття)» потребує пошуку і застосування нових педагогічних підходів, широкого вибору форм і методів роботи, засобів навчання, які б відповідали освітнім запитам особистості, суспільства і держави. В контексті задекларованого в національній програмі всебічного розвитку людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвитку її талантів, збагачення інтелектуального, творчого, культурного потенціалу, особливої актуальності набуває проблема формування суб'єктності студентів вищих навчальних закладів шляхом активізації їх навчальної діяльності.

Мета статті полягає в дослідженні принципів формування суб'єктності студентів у процесі навчання у вищих навчальних закладах. У традиційному, авторитарно – імперативному освітньому процесі, який здебільшого панує на теренах пострадянських держав, головною метою навчання є знання, уміння, навички. Навчальний процес не є орієнтованим на формування у студента активної самостійної позиції у реалізації розвиваючої і рекреаційної діяльнісних функцій. Студент вищого навчального закладу здебільшого є об'єктом педагогічного впливу викладача. Видатний педагог та психолог сучасності, розробник оригінальної концепції гуманної педагогіки Ш. А. Амонашвілі доказує, що авторитарна педагогіка із своїми примусовими засобами виховує авторитарну особистість, формує виконавців чужої волі, чужих наказів. Авторитарна особистість, за Ш. А. Амонашвілі, це людина подвійної свідомості, яка думає одне, говорить друге, робить третє. Подолати ж авторитарно – імперативний педагогічний підхід у школі та вищому навчальному закладі можна тільки змінивши особистість вчителя[1]. Від його духовного обличчя, професійної компетенції, дослідницької культури, творчого ставлення до справи, педагогічної майстерності в значній мірі залежить якість підготовки у вищому навчальному закладі. Тому такого принципового значення набуває реформування саме педагогічної освітнянської галузі.

Методичною основою організації педагогічного процесу сучасного ВНЗ є філософська та педагогічна антропологія, ідеї гуманістичної філософії та психології. Суть антропологічного принципу в філософії в поясненні змісту і значення оточуючого світу із категорії людини. Антропологічний підхід в педагогіці базується на сприйнятті людини як універсальної, активної, вільної і відповідальної особистості, яка є суб'єктом своєї життєдіяльності, свого виховання та освіти. Антропологічний підхід передбачає великі потенційні можливості людини та можливість розвитку цих потенцій у педагогічному процесі. Видатні представники гуманістичної філософії та психології (І.Бердяєв, А.Камю, А.Маслоу, К.Роджерс, Ж.Сартр, Е.Фромм, М.Хайдеггер, К.Ясперс та ін.) розглядають людину як унікальну, цілісну, творчу особистість, що прагне самовираження та самовдосконалення. Призначення людини, на їх думку, полягає у реалізації своїх потенційних можливостей, в створенні самої себе в оточуючому світі. Тому гуманізація освіти, як зазначає С.Гончаренко є “ центральна складова нового мислення, яка передбачає перегляд, переоцінку всіх компонентів педагогічного процесу в світлі людинотворної функції.

Гуманістична освіта основним смислом педагогічного процесу вважає всебічний розвиток особистості ”[3,76]. Виховання студента, як унікальної цілісної особистості, що прагне максимально реалізувати свій потенціал, відкрита для сприйняття нового досвіду, усвідомлює власну відповідальність за свій життєвий вибір і створення умов свого професійного розвитку є метою реформи педагогічного процесу сучасного вищого навчального закладу.

Г. Костюк зазначає: “З розвитком особистості зростає значення внутрішнього середовища - системи психічних властивостей, що склалися в її взаємодії з навколишнім середовищем. Внутрішнє середовище стає і фактором дальшого розвитку особистості, її саморуку від нижчих до вищих форм взаємовідношень із зовнішнім світом. Усвідомлюючи свої досягнення і недоліки, зіставляючи їх з вимогами суспільства і своїми перспективними життєвими цілями, особистість виявляє прагнення до самовдосконалення результатів власної діяльності, до самоосвіти, самовиховання. Створюючи цінності, вона сама зростає, стає суб'єктом власного розвитку” [5,с.63].

На проблему забезпечення суб'єктності студентів у навчальній діяльності вказували А.Макаренко, К.Ушинський, П.Блонський, В.Сухомлинський та ін.

Загальні проблеми активізації пізнавальної діяльності як основного прояву суб'єктності досліджували Л.Арістова, А.Вербицький, І.Зязюн, О.Киричук, І.Харламов, Т.Шамова, Г.Щукіна та ін. Психологічні аспекти становлення особистості розглядали К.Абульханова-Славська, О.Асмолов, І.Бех, В.Рибалка, В.Семиченко, В.Татенко, Г.Костюк та ін.

За визначенням в педагогіці суб'єкт – це “ активно діюча людина або колектив, що має свідомість, здібність до пізнання, може виявляти ініціативу і самостійність, прийняти і реалізувати рішення, оцінити наслідки своєї поведінки, визначати перспективу своєї багатовимірної життєдіяльності” [7, с.562], В психології поняття “суб'єктність” визначається як: “соціальний, діяльнісно-перетворюючий спосіб буття людини.” “Як і самість - суб'єктність є очевидна і безпосередньо дана форма самобуття людини.” Вона виражається “як форма буття і спосіб організації людської реальності, суб'єктність виявляє себе в здатності людини прийняти практично-перетворююче ставлення до власної життєдіяльності і знаходить своє вище вираження в рефлексії” [9, с.372]. Виходячи з цього, вищий навчальний заклад повинен виховувати особистість активну і самостійну, здатну успішно адаптуватись у постійно мінливу освітню та соціокультурну ситуацію.

Успішне досягнення цієї мети потребує від студента здібності і готовності:

- управляти своїми діями ;
- реалізувати заплановані програми;
- контролювати хід і оцінювати результати своїх дій, взаємодій;
- планувати засоби своєї діяльності, взаємодії;
- рефлексувати свою діяльність, діяльність інших, взаємодію.

Все це передбачає створення певних педагогічних умов - організацію викладачем педагогічного середовища, систему педагогічних принципів, комплекс педагогічних взаємодій. При наявності цих умов можна казати про вдосконалення, підняття на вищий щабель якості психологічної, теоретичної та практичної готовності майбутнього спеціаліста до професійної діяльності.

Одним з головних принципів формування суб'єктності студентів в навчальному процесі ВНЗ є плюралізм думок, право кожного на індивідуальну точку зору, відмова від абсолютної істини. Це є багатоголосся, в якому потрібно почути голос кожного учасника педагогічної взаємодії.

Іншим педагогічним принципом формування суб'єктності студентів, на нашу думку, є діалогічність спілкування викладача та студента. Цей принцип передбачає повноправну участь студента в педагогічному процесі, створення викладачем умов для саморозвитку студента, допомогу у формуванні власного образу думок, свого бачення проблеми. Потрібен діалог, як стиль спілкування викладача та студента, як здатність чути та бути почутим. Діалог передбачає також потребу та здатність до рефлексії своєї діяльності, діяльності іншого, здатність до взаємодії.

Плюралізм і діалог – умови організації смислотворчості студентів. Смислотворчість можна визначити як діяльність суб'єктів педагогічного процесу, спрямовану на створення нових смислів через взаємодію, рефлексію явищ дійсності, власної діяльності. Структура смислотворчості, за В.Рибалка, складається із :1)смислосприйняття, 2) смислоактуалізації, 3)смилоусвідомлення, 4) уявлення індивідуальних смислів, 5) обмін індивідуальними смислами, 6) узагальнення, 7) рефлексії смислів, 8) закріплення, 9) застосування нових смислів[8]. Іншими словами, смислотворчість це – інтелектуальна діяльність студента і викладача по створенню нового смислу через обмін індивідуальними смислами з метою їх збагачення. Результат смислотворчості суб'єктів педагогічної взаємодії становить суть педагогічного процесу.

В системі педагогічних принципів формування суб'єктності студентів треба виділити також і свободу вибору, яка сприяє свідомому регулюванню і активізації навчальної діяльності, взаємодії з іншими суб'єктами педагогічного процесу, оптимальному розвитку та саморозвитку студентів. Реалізація цього принципу - це свобода вибору змісту педагогічного процесу (програми, посібники тощо), форм і способів організації своєї діяльності, взаємодії з іншими суб'єктами педагогічного процесу (особисто чи в складі групи), способи контролю та перевірки знань.

Ще один з педагогічних принципів формування суб'єктності студентів - це створення ситуації успіху. Цей принцип передбачає цілеспрямоване створення комплексу зовнішніх та внутрішніх умов одержання суб'єктами педагогічної взаємодії від педагогічного процесу та його результату радості, задоволення, проявлення усього спектру позитивних емоцій. Як

зазначає Л. Музика, “коли йдеться про учбові здібності, доцільно використовувати особливості навчальної діяльності для актуалізації і розвитку ціннісного ресурсного потенціалу особистості. Насамперед йдеться про створення ситуації успіху і взаємного поцінування досягнень, про розширення діапазону вмінь і мислительних дій, з одного боку, і моральних цінностей, - з іншого, які людина свідомо використовує як ресурс для особистісної самореалізації” [6, с.134-135]. Дієвий засіб створення ситуації успіху студента в навчальній діяльності - оптимістичність, позитивність оцінювання результату педагогічної взаємодії, право студента на оцінку діяльності викладача та на самооцінку.

Особливе місце в системі педагогічних принципів формування суб'єктності студента займає організація його рефлексивної діяльності. Оцінка результативності розвитку та саморозвитку здійснюється через самоспостереження, самоаналіз – тобто через рефлексію. Рефлексія – процес та результат осмислення та фіксування студентом стану свого розвитку, саморозвитку та причин цього.

На думку І. Беха, залежно від перебігу міжособистісних взаємин ” суб'єкт може або пасивно підкоритися зовнішнім причинам, або протиставити їм власне Я. За першого способу реагування матимемо суб'єкта *адаптивної спрямованості*, за другого - суб'єкта *діяльнійшої настанови*. Особливістю суб'єкта адаптивної спрямованості є те, що він недостатньо усвідомлює власні переживання, які супроводжують його спосіб реагування і які не приходять зсередини як дія, та свій внутрішній стан. Суб'єкт *діяльнійшої настанови* відзначається міцністю духовних складових образу Я. Такий його особистісний стан є результатом дії рефлексії, яка своїм зусиллям пронизує й гармонізує емоційну сферу, укріплює всі складові духовної структури Я, які практично реалізуються в суб'єкт - суб'єктних взаєминах як єдина ціле. При цьому суб'єкт сповна усвідомлює свою внутрішню відмінність від зовнішнього світу і вплив його на функціонування духовного Я. Тож за допомогою рефлексії, спрямованої на створення цілісного Я, він самоутверджується, духовно зміцнюється” [2, с . 12].

Педагогічна рефлексія передбачає взаємооцінку суб'єктів педагогічної взаємодії, Рефлексія в педагогічному процесі ВНЗ – це процес самоідентифікації суб'єкта педагогічної взаємодії із педагогічною освітньою ситуацією що склалася, з тим, що є складовими цієї ситуації, а саме: студентом, викладачем, змістом, педагогічними технологіями, педагогічними засобами, засобами взаємодії, умовами тощо. Суть педагогічної освітньої ситуації полягає у взаємодії викладача і студента, де діяльність одного детермінує певну діяльність іншого, Рефлексивна діяльність суб'єктів педагогічної взаємодії може включати такі компоненти як : 1) фіксування стану розвитку ; 2) визначення причин цього; 3) оцінку продуктивності розвитку від здійсненої педагогічної взаємодії.

Інтегрованим педагогічним принципом формування суб'єктності студента - майбутнього спеціаліста є інтерсуб'єктна педагогічна взаємодія викладача і студента, прикметами якої є всі вищезгадані принципи.

Інтерсуб'єктна педагогічна взаємодія - це безпосередня цілеспрямована міжособистісна комунікація суб'єктів педагогічного процесу, Найважливішою особливістю цієї комунікації є здатність викладача і студента уявляти, як їх сприймає партнер по спілкуванню та інтерпретувати педагогічну ситуацію, конструювати особисту дію, Інтерсуб'єктна педагогічна взаємодія - це взаємовплив суб'єктів педагогічного процесу, основою якого є особистий досвід життєдіяльності кожного.

Інтерсуб'єктна педагогічна взаємодія передбачає систему взаємодій: з боку викладача – запланованих, з боку студента – ситуативних та непередбачуваних, в процесі яких створюються оптимальні умови розвитку їх суб'єктності. Інтерсуб'єктна педагогічна взаємодія це процес спільної діяльності викладача та студента, атрибутами якої є : 1) просторова та часова присутність учасників (тобто, наявність особистого контакту між ними); 2) наявність спільної мети, очікуемого бажаного результату діяльності, який сприяє реалізації потреб кожного; 3) планування, контроль, корекція та координація дій; 4) розподіл єдиного процесу співпраці, спільної діяльності між учасниками; 5) виникнення міжособистісних відношень. Інтерсуб'єктна педагогічна взаємодія - це інтенсивна

комунікативна діяльність суб'єктів педагогічного процесу, різноманітність видів і форм, засобів діяльності.

Проаналізувавши проблему “суб'єктності” в науковій літературі останніх десятиліть, можна стверджувати, що саме ця проблема набула особливої актуальності. Саме в суб'єктності криється потенціал творчості особистості студента, можливість пізнавати себе і оточуючий світ, висловлювати власні погляди, бути творцем свого життєвого шляху, впливати на своє майбутнє. Суб'єктність студента формується в активній, внутрішньо мотивованій навчальній діяльності, яка забезпечується певними педагогічними принципами, інтерсуб'єктною педагогічною взаємодією в навчальному процесі вищого навчального закладу.

Призначення інтерсуб'єктної педагогічної взаємодії полягає в змінненні та вдосконаленні моделей поведінки і діяльності суб'єктів педагогічного процесу. Інтерсуб'єктна педагогічна взаємодія є альтернативою традиційному педагогічному впливу, суттю якого є авторитарно – імперативний, особистісно – відчужений педагогічний процес, Традиційний педагогічний вплив передбачає виконання обов'язкової програми, трансляцію знань, формування вмінь та навичок, тоді як пріоритетами інтерсуб'єктної педагогічної взаємодії є такі характеристики, як процесуальність, діяльність, спілкування, діалог, створення ситуації успіху, можливість смислотворчості, рефлексія тощо. Результатом інтерсуб'єктної педагогічної взаємодії є міжсуб'єктні відносини учасників педагогічного процесу, що визначають сприйняття ними один одного як рівноправних учасників цього процесу.

Література

1. Амонашвили Ш.А. *Размышления о гуманной педагогике.* - М.; Наука, 1996 ;
2. Бех І.Д. *Я як джерело духовного саморозвитку особистості. Педагогіка і психологія, - 2011.- № 3(72).-С.5-16.;*
3. Гончаренко С.У. *Український педагогічний словник-К.:Либідь,1997.-376с.*
4. *Державна національна програма “ Освіта (Україна ХХІ століття)” Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р.№896.* 5. Костюк Г.С. *Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. – Київ: Радянська школа, 1989. – 608 с.;*
5. Музика О.Л. *Проектування проблемно-орієнтованих технік ціннісної підтримки розвитку здібностей// Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.:НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. – Частина І. – С.128-135;* 6. *Педагогіка: Большая современная энциклопедия [Сост.Е.С.Рапацевич]. – Мн.:Соврем. слово,2005.-720с.*
7. Рибалка В.В. *Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників: Дис... д-ра психол. наук: 19.00.07. – К., 1998. – 465 с.;*
8. Слободчиков В.И., Исаев Е.И. *Психология человека. М.,-Школа Пресс.,1995.-384 с;*